

Dr Bogdan Zlatarić: Krivično pravo — I svezak, Uvod — Opći dio — I odsjek: Krivični zakon. — I. Prošle godine u izdanju zagrebačkog Informatora pojavila se prva sveska Krivičnog prava jednog od naših najpoznatijih teoretičara i praktičnih poznavalaca našeg krivičnog prava dr Bogdana Zlatarića, profesora Pravnog fakulteta u Zagrebu. Po obimu problema i po načinu njihove obrade, ova prva sveska ukazuje da je na putu da se pojavi jedno obimno, sistematski novo i sadržinski najstudiosnije delo iz oblasti materijalnog krivičnog prava, koje prevazilazi karakter postojećih udžbenika iz ove oblasti. Radi se, dakle, o jednom novom sistemu izlaganja materije, o delu koje će doneti dosta novina i zadovoljiti potrebu onih koji teže za jednim dubljim i svestranijem proučavanju ove problematike. Šta više, prema najavi izdavača, to i neće biti samo sistem materijalnog krivičnog prava kako ga danas imamo, već sistem krivičnog prava u širem smislu, tj. celokupnog sistema inkriminatornih i kaznenih normi. Budući da ovakvo delo predstavlja potrebu današnjice ne samo za proučavanje našeg kaznenog sistema nego i za njegovo dalje razvijanje i usaglašavanje sa celokupnim razvojem samoupravnog društva, ali potrebu koja zahteva mnogo napora, to možemo da poželimo prof. Zlatariću da istraje u tim naporima i uspešno završi ovaj veliki rad.

II. Ovim skromnim prikazom želimo da ukratko izložimo problematiku koja je obuhvaćena ovom prvom sveskom, uz izvesne opaske koje nemaju karakter dublje naučne analize i kritike s obzirom da nam još nije poznat sistem u celini.

U ovoj prvoj svesci obrađena su uvodna pitanja i nekoliko partija iz opšteg dela koji se odnose na problematiku Krivičnog zakonika.

Uvodni deo obuhvata pet poglavlja i to: kažnjive radnje, krivično pravo i njegovo mesto u normativnim sistemima, nauku krivičnog prava i ostale krivične nauke, osvrt na noviji povjesni — razvoj krivičnog prava i nauke i osvrt na povjesni razvoj krivičnog prava jugoslovenskih naroda.

1. Govoreći o protivpravnim ponašanjima, autor precizno utvrđuje distinkciju između zabrambenih ili prohibitivnih, s jedne strane, i zapovednih ili imperativnih normi, s druge strane. Na ovakva ponašanja zajednica uvek reaguje pravnom sankcijom. Pravna sankcija je defini-

sana kao „prinudna mjera koja je predviđena pravnim propisom i koja se primenjuje prema onome koji se protivpravno ponaša, kako bi na njega i ostale građane djelovalo da se suzdržavaju od takvih ponašanja i kako bi se na neki način otklonila šteta proizašla iz takvog protupravnog ponašanja“. Mora se priznati da se dosta retko u nas definiše pravna sankcija sem u teoriji prava, već uglavnom pojedine vrste pravne sankcije, a to je veoma važno za njeno razlikovanje od drugih društvenih sankcija kao što su moralne, običajne, itd. Jer, samo pravna sankcija ima tu karakteristiku da se primenjuje prisilno od strane nadležnih organa iza kojih gotovo uvek stoji državna prinuda. Iz ovoga proizilazi da je kažnjiva radnja ono protivpravno ponašanje na koje se kao pravna sankcija nadovezuje kazna. Kažnjive se radnje, koje su inače dosta brojne i raznovrsne po svom ispoljavanju, klasifikuju u četiri kategorije i to: krivična dela, prekršaji, privredni prestupi i disciplinske krivice. Ulazeći u sadržinu ovih kategorija kažnjivih radnji, autor daje njihove karakteristike koje čine svaku od ovih grupa kao jednu posebnu celinu kažnjivih radnji u našem pravnom sistemu. Iz ovih karakteristika trebalo bi da proizađu i razlike koje se, pre svega, sastoje u težini odnosno društvenoj opasnosti između pojedinih grupa kažnjivih radnji. Međutim, iako je to bila polazna osnova zakonodavca u njihovom razvrstavanju, autor s pravom primećuje da to nije čvrst kriterijum za njihovo razlikovanje. Kao dokaz za ovakvo tvrđenje on navodi činjenicu da među krivičnim delima postoje i takva koja su zaprećena novčanom kaznom čiji je najmanji iznos 60 dinara, dok se za privredne prestupe mogu izricati novčane kazne u daleko većim iznosima. To je istovremeno i dokaz da se deoba između krivičnih dela i privrednih prestupa bazira pre svega na subjektu izvršenja a ne na društvenoj opasnosti delikta. Stoga, po prof. Zlatariću, jedini siguran kriterij za međusobno razgraničenje navedenih grupa kažnjivih radnji jesu pozitivni propisi. Drugim rečima, od ocene zakonodavca zavisi koje će se kažnjive radnje smatrati krivičnim delima a koje prekršajima ili privrednim prestupima, a ta njegova ocena izražena je kroz pravni propis. Prema tome, razlika je čisto u formalnom kriteriju.

2. Mesto krivičnog prava u normativnom sistemu određeno je pre svega njegovom svrhom i sredstvima kojima se ono ostvaruje. A njegova svrha jeste zaštita određenih društvenih i individualnih vrednosti od određenih ponašanja ljudi kojima se te vrednosti narušavaju ili ugrožavaju. Specifično pak sredstvo za zaštitu tih društvenih i individualnih vrednosti su: „1. zabranjivanje ili u manjoj mjeri, nalaganje određenih ponašanja ljudi; 2. prijetnja određenim sankcijama, i to u prvom redu kaznama, koje se sastoje u oduzimanju ili ograničavanju određenih osnovnih, elementarnih prava onome koji prekrši zabranu odnosno zapovijed; 3. izvršenje prijetnje prema onome koji spomenutu zabranu ili zapovijed ne respektira i krši je“ (str. 17). Krivično pravo je, dakle, sredstvo države za borbu protiv kriminaliteta i otuda njegov instrumentalni karakter.

3. Interesantan je stav prof. Zlatarića u pogledu naziva „Krivično pravo“ i „Kazneno pravo“. Izlažući njegovo poreklo on konstatuje da je naziv „Kazneno pravo“ nastao na bazi kazne kao posledice izvršenja krivičnog dela, koja je u doba nastanka ovog naziva bila jedina kri-

vična sankcija. Naziv „Krivično pravo“ proizilazi pak iz krivice (ne krivnje) kao imenice što označava učinjeno zlo tj. krivično delo. Naziv „Krivično pravo“ je adekvatniji od naziva „Kazneno pravo“ obzirom da kazna nije više jedina sankcija i da je više u skladu sa našom zakonskom terminologijom.

4. Drugo interesantno pitanje koje ima izrazito teoretski karakter, a koje se retko sreće u našoj literaturi, jeste podela krivičnog prava na krivično pravo u objektivnom i subjektivnom smislu. Krivično pravo u objektivnom smislu označava ukupnost normi ponašanja te grupe prava. To su ustvari, prema autoru, zakonska pravna pravila onakva kakva proizilaze iz svojih formalnih izvora, tj. zakonskih propisa, što bi se kratko moglo označiti kao *norma agendi*. Pravo u subjektivnom smislu bi bilo ono ovlašćenje koje proizilazi iz prava u objektivnom smislu, što se može označiti kao *jus agendi*. Subjektivno krivično pravo sastoji se u ovlašćenju na kažnjavanje. Ono je, dakle, *jus puniendi* (str. 20). Sve ostale vrste unutrašnje podele su inače dobro poznate našoj udžbeničkoj literaturi, ali treba reći da im je ovde dat jedan nešto drugojači redosled. Bolje rečeno, sistematika unutrašnje podele upotpunjava koncept izlaganja krivičnog prava kao celovitog sistema. U okviru ove poznate unutrašnje podele treba zadržati posebno pažnju na stav autora prema međunarodnom krivičnom pravu i njegovom odnosu prema nacionalnom krivičnom pravu. Međunarodno krivično pravo autor posmatra kao supranacionalno krivično pravo, jer „postoji kao sistem krivičnopravnih normi koje važe nezavisno od postojanja nacionalnih krivičnih prava, dakle čak i onda ako su mu ova suprotna“ (str. 22). Možemo reći da se sa prof. Zlatarićem u ovome potpuno slažemo jer smo i sami zastupali njegov stav. A da ono može da deluje kao nezavisno i samostalno od nacionalnih krivičnih zakonodavstva, pa i suprotno njima, imamo dokaza u Nirnberškoj presudi. Ta činjenica i potvrđuje njegovu samostalnost i nadređeni odnos u doba rata i kriznih situacija za međunarodnu zajednicu, bez obzira na to što u doba mira, kao normalnog načina života ove zajednice, njegova realizacija zavisi od nacionalnih prava.

5. Iz poglavlja odnosa krivičnog prava prema drugim granama prava posebnu pažnju privlači pozicija krivičnog prava u pravnom sistemu. O ovom problemu postoje dva shvatanja. Prema jednom, krivično pravo u odnosu na druge grane prava jednog pravnog sistema ima sekundarni karakter, jer počinje da deluje tek onda kad određeni pravni odnosi, koji su inače regulisani drugim granama prava, nisu dovoljno zaštićeni dejstvima prinude tih grana prava. Krivično pravo se, dakle, pojavljuje kao krajnje dejstvo, kao *ultima ratio societatis*. Iz ovoga proizilazi istovremeno i stav da je krivično pravo akcesorne prirode, obzirom da je vezano za pravne pojmove koji važe u drugim granama prava, koje ono od njih preuzima. Po drugom shvatanju, krivično pravo ima samostalnu funkciju u pravnom sistemu. Ono samostalno određuje koja će ponašanja biti inkriminisana, bez obzira na to kako se ona vrednuju u drugim granama prava. I ne samo to, nego samostalno određuje i sankcije za takva ponašanja. Najzad, u stvaranju svojih pojmova krivično pravo nije vezano za već formirane pojmove u drugim granama prava.

Autor ne prihvata ni jednu od ovih stanovišta, jer su konzekventno uzeta netačna i idu u krajnost. Krivično pravo ima, po njemu, izvesnu samostalnost tako da se može kod njega govoriti o načelu autonomije. S obzirom na specifičnost svrhe i sredstava kojima istu ostvaruje, ono može samostalno određivati svoje pojmove. Tako pojam službenog lica ima drugačije značenje u krivičnom nego u upravnom pravu, pojam deteta ima takođe drugačije značenje u krivičnom nego u naslednom pravu, itd. Krivične sankcije se primenjuju samostalno i nezavisno od toga da li je primenjena i neka sankcija iz druge grane prava ili ne. Ali, s druge strane, krivično pravo je deo pravnog sistema i mora biti u skladu sa drugim granama prava. Tako protivpravnost kao element opšteg pojma dela sadržan je u nekoj drugoj grani prava, a ne u krivičnom pravu i kada bude ta norma u drugom pravu ukinuta onda nema ni krivičnog dela. Krivično pravo je, dakle, prema autoru, samostalna grana prava, ali kao deo pravnog sistema usko je povezana sa drugim granama prava tako da je njegova samostalnost relativna i može se reći funkcionalne prirode.

6. Posebna pažnja posvećena je problemu odnosa između krivičnog prava i morala. Potreba razgraničenja proizilazi iz činjenice što se i krivično pravo i moral bave normiranjem ponašanja. Reč je ovde o društvenom, a ne o individualnom i grupnom moralu koji su raznoliki i promenljivi. Kao što je poznato krivičnopravne i moralne norme se mogu poklapati ili biti u suprotnosti, kao što postoje i takvi odnosi za koje jedan od ovih društvenih regulatora nije zainteresovan dok drugi jeste. Polazeći od čl. 3. KZ gde je predviđeno da se svrha kažnjavanja, između ostalog, sastoji i u uticaju na razvijanje društvenog morala građana, autor vidi intenciju zakonodavca za podudarnošću krivičnopravnih sa moralnim normama. Zato i smatra da one moraju biti sve više usaglašene zahtevu društvenog morala. To usaglašavanje treba da ograničava državnu vlast nad ljudima. Prof. Zlatarić je, ostajući konzekventan svom stavu, mišljenja da treba sve inkriminacije u potpunosti uskladiti sa društvenim moralom i očistiti ga od onih inkriminacija koje sa moralom nemaju veze. Zakonodavac ne treba da sebi daje pravo da stvara moral već da mu i sam bude poželjan (str. 26).

Nema sumnje da zakonodavac treba da vodi računa o društvenom moralu, ali je teško saglasiti se sa tim da on nikako ne treba i sam da utiče na njega. To utoliko pre, što je i društveni moral fluidna i promenljiva, pa ponekad i neuhvatljiva kategorija zbog svoje difuznosti. Njega je često teško utvrditi, sem ukoliko se ne izjednači sa ideologijom. S druge strane, može se postaviti pitanje da li i društveni moral ne može u izvesnim slučajevima imati konzervativni karakter te ga treba razbiti pravnim normama i tako uticati na stvaranje novih moralnih normi. Zaista je ovo veoma interesantno, ali i diskutabilno pitanje. Ali treba reći da ga je prof. Zlatarić zahvatio smelo i sa uverenjem izložio svoj decidirani stav.

Što se tiče prava i politike sigurno je da se odnose kao svrha i sredstvo. Zakoni služe kao sredstvo za ostvarivanje dugoročnih političkih ciljeva države pa se stoga i smatra da predstavljaju kondenzovanu državnu politiku. Tako posmatrano krivično pravo je izraz državne politike u oblasti suzbijanja kriminaliteta kao štetne društvene pojave.

7. Puna tri poglavlja posvećena su problematici nauke krivičnog prava. U trećem poglavlju obrađeni su: pojam, predmet, metod i sistem nauke krivičnog prava. Govoreći o predmetu, autor kritikuje tvrdnju da je predmet nauke krivičnog prava kriminalitet kao društvena pojava i ističe da njen predmet čine pravne norme. Kako je krivičnopravnim normama kriminalitet kao društvena pojava pravno fiksiran, to se samo uslovno može reći da ona proučava kriminalitet sa pravnog stanovišta. Što se metoda tiče, nauka krivičnog prava se služi dijalektičkim metodom na filozofskoj osnovi istorijskog materijalizma uz primenu posebnog pravnog metoda dopunjenog istorijskim, komparativnim i deontološkim metodom. Većina naših udžbenika polazi od dijalektičkog materijalizma, kao osnovnog metoda svake nauke, uz primenu dogmatskog metoda kao specifičnog za nauku pozitivnog prava, dok se istorijski, komparativni i deontološki metod uzimaju kao načini tumačenja prava. Ovde su ovi metodi uzeti istovremeno i kao naučni prilaz i kao način tumačenja krivičnog prava. U pogledu sistema nauke krivičnog prava, prof. Zlatanić ostaje veran biparticipiji. Ovo stanovište može biti branjeno ali i kritikovano, naročito u vezi sa koncepcijama Nove društvene odbrane o položaju učinioca dela u sistemu krivičnog prava.

Četvrto poglavlje posvećeno je istorijskom razvoju krivičnog prava i nauke krivičnog prava uopšte, dok je u petom izložen razvoj jugoslovenskog krivičnog prava i njegove nauke sa svim njihovim specifičnostima. Ne samo po obilju podataka istorijske vrednosti, nego i po njihovoj sistematici i analizi suštine, ovaj rad prevazilazi sve naše dosadašnje udžbenike, izuzev Opšteg dela krivičnog prava Srzentića—Stajića iz 1953. i 1957. g. I ako se mogu čuti zamerke o preteranom istoricizmu, smatramo da ovakvo poznavanje istorijskog razvoja je neophodno za dublje poznavanje nastanka i razvoja brojnih ustanova i principa na kojima počiva savremeno krivično pravo. Šta više, ovaj sistem izlaganja bi bez njega bio deficitaran.

III. Od problema opšteg dela, u ovoj svesci obrađena su samo pitanja krivičnog zakona. I ovde je materija raspoređena u pet poglavlja, pri čemu su u prvom poglavlju obrađeni izvori krivičnog prava, u drugom krivični zakon i krivični zakonik, u trećem funkcije krivičnog zakona, u četvrtom tumačenje krivičnog zakona i u petom problematika važenja krivičnog zakona.

1. Među izvorima, pored krivičnog zakona, navedeni su i svi ustavni propisi kao i propisi sadržani u drugim zakonima i podzakonskim aktima. Pored domaćih izvora dati su i izvori iz oblasti međunarodnog prava, tj. međunarodni ugovori i konvencije. Posvećena je pažnja i običajnom pravu, sudskoj praksi i nauci krivičnog prava kao mogućim izvorima.

U drugom poglavlju izvršena je analiza pojmova krivičnog zakona i krivičnog zakonika i problem odnosa između saveznog i republičkog zakonodavstva u svetlu ustavnih amandmana i novih intencija u razvoju samoupravljanja. Isto tako, dat je i prikaz izmena KZ od njegovog donošenja do danas kao i njegova sistematika. Razmatrajući ovlašćenja republika u pogledu propisivanja novih inkriminacija, koje proizilaze iz čl. 119. st. 6. Ustava i Amandmana XVI t. 2, a u vezi sa čl. 73. KZ.,

autor zaključuje da republike ne mogu propisivati nove inkriminacije u pogledu zaštite onih dobara i društvenih vrednosti koje su već tu zaštitu dobile Krivičnim zakonom ili drugim saveznim zakonom. One mogu inkriminisati samo ona ponašanja koja su za njih specifična, a koja nisu inkriminisana navedenim saveznim aktima.

2. Jedno od najvažnijih pa i najinteresantnijih poglavlja u ovom delu je svakako ono u kome je izložena funkcija krivičnog zakona. Krivični zakonik, prema prof. Zlatariću, ima četiri funkcije i to: zaštitnu ili protekcionu, garantivnu, normativnu i socijalno-etičku.

Zaštitna funkcija proizilazi iz svrhe krivičnog prava i sastoji se u zaštiti određenih društvenih i individualnih vrednosti od određenih ponašanja ljudi kojima se te vrednosti narušavaju ili ugrožavaju.

Garativna funkcija se sastoji u obezbeđenju sigurnosti građana i to ne samo u zaštiti njihovih dobara i vrednosti od protivpravnih ponašanja drugih građana, nego i od samovoljnih i arbiternih postupaka organa.

Normativna funkcija se sastoji u tome što se putem normi krivičnog zakona reguliše ponašanje i time vrši usklađivanje i usmeravanje svih pojedinačnih ponašanja sa zahtevom društva.

Socijalno-etička funkcija se sastoji u tome što krivični zakon putem svojih normi utiče na spoljno ponašanje građana i izgrađivanje njihove svesti i morala.

3. Iz poglavlja o tumačenju krivičnog zakona treba ukazati na dva problema kojima autor pridaje posebnu pažnju. Najpre to je zahtev autora da se tumačenje krivičnopravnih normi vrši racionalno tako da se uvek pođe od principa traženja razboritog rezultata. Drugo pitanje je problem primene analogije u krivičnom pravu. Analogija kao način stvaranja prava je nedopuštena. Ona može biti dozvoljena samo kao način tumačenja, tj. iznalaženja pravog smisla zakona (str. 86). U slučaju sumnje koje je tumačenje pravilno od većeg broja, treba odobriti ono koje je povoljnije za učinioca.

4. Najzad, poslednje poglavlje posvećeno je važenju krivičnog zakona. Detaljno i razložno je obrađeno vremensko, prostorno i posebno važenje krivičnog zakona, uz precizno određivanje pojmova koji su vezani za ove vrste tumačenja, kao i problem sukoba zakona i dejstva kolizionih normi. Ovo poglavlje ima poseban značaj za sve one koji se bave praktičnom primenom Krivičnog zakonika.

IV. Iz napred izloženog se može slobodno reći da je u ovoj svesci prof. Zlatarić obradio niz problema, među kojima ima i takvih koji su novi ili tretirani na takav način da predstavljaju doprinos za našu krivičnopravnu nauku. To utoliko pre što su razmatrani veoma studiozno a izloženi na jedan pristupačan način za čitaoca.

I baš zbog brojnosti problema, dubine njihove obrade i načina izlaganja, ova knjiga bi dobro došla svakom pravniku koji se bavi praktičnom primenom krivičnog prava, a posebno onim pravnicima koji se bave proučavanjem teorijskih problema i imaju težnju za njihovim širim poznavanjem.

Dr Ljubiša Jovanović